

Резюме. Стаття посвящена проблемі формування індивідуального стилю професійної діяльності педагогічних працівників гуманітарних дисциплін; в статті конкретизовані сутність і структуру індивідуального стилю професійної діяльності, виділені підходи к трактовке поняття індивідуального стилю.

Ключевые слова: стиль, індивідуальний стиль, професійна діяльність, структура індивідуального стилю, сутність.

Summary. The article focuses on the problem of humanitarian disciplines teachers' individual style formation of professional activity. The essence and structure of individual style teachers' professional activity are outlined. The analysis of literary sources shows that the question of individual style teachers' formation of pedagogical activity has not been studied completely. The problem of individual style teachers' formation of pedagogical activity as a part of educational process which considered by pedagogically important person's individual qualities and requirements for today has not yet become the subject of a special study. So, the theoretical analysis of scientific literature allowed to find out that the process of creating teachers' individual style of pedagogical activity is inseparably connected with the professional teacher's formation entirely. The impact of individual style of professional activity directed on formation of a peculiar system of methods and techniques through which individually-psychological qualities contribute to an effective teaching. The formation of individual teacher's style of professional activity is a multifactorial and controversial pedagogical process of person's individual qualities development, value orientations, behavioral patterns, motivational sphere which providing the most adequate combination of the individuality of the teacher and the conditions of pedagogical activity in educational institutions.

Key words: style, individual style of professional activity, the structure of individual style of professional activity.

УДК 378.4: 159.9 (091)

О.Б. ПЕТРЕНКО

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ПСИХОАНАЛІТИЧНОГО ІНСТИТУТУ (1923-1925) У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ І ПСИХОАНАЛІЗУ

У пропонованій статті проаналізовано діяльність Державного психоаналітичного інституту (1923-1925). Схарактеризовано таку особливість розвитку психології і психоаналізу в радянській Росії, як триєдинство (організація – Російське психоаналітичне товариство, навчальний заклад – Державний психоаналітичний інститут, підтримуваний державою, і дослідницька лабораторія – дитячий будинок-лабораторія «Міжнародна солідарність»). Проаналізовано особливість структури Державного психоаналітичного інституту, два варіанти плану його роботи, основні напрями роботи: організаційний, практичний, ідейний, педагогічний, науковий. Схарактеризовано дослідницьку, терапевтичну й просвітницьку діяльність колективу інституту.

Ключові слова: Державний психоаналітичний інститут, Російське психоаналітичне товариство, Дитячий будинок-лабораторія «Міжнародна солідарність», педологія, психоаналіз.

Постановка проблеми. В історії вітчизняної психології і психоаналізу діяльність Державного психоаналітичного інституту, на жаль, дотепер не виокремлена, його роль у розвитку педології, психоаналізу, психоаналітичної педагогіки не оцінений. Цьому можуть бути різні причини, зокрема й те, що діяльність закладів, орієнтованих на психоаналіз, довгий час вітчизняною історією психології ігнорувалася. Але в міру відновлення гуманістичних традицій вітчизняної психологічної науки через вивчення досвіду унікальних установ, в міру наявності запиту на вивчення унікального й особистісного в історії, в міру вивчення архівних документів, стає зрозумілим, яким багатогранним й цінним був цей досвід.

Таке усвідомлення потребує вивчення діяльності одного закладу, яка традиційно «губиться» в історії. Адже саме такий аналіз припускає вивчення окремих явищ, які відбувалися в минулому, з метою виявлення панівних уявлень і тенденцій у суспільстві в цілому.

Загальний аналіз досліджень з проблеми. Найбільш ґрунтовно розвиток педології в Україні було проаналізовано О.В. Сухомлинською («Нариси історії українського шкільництва», 1996) [8]. Досить інформативним є дослідження німецького педагога Г. Хілліга «Прометей Макаренко и «главбоги» педолимба: Соколянський, Залужный, Попов: Opuscula Makarenkiana» (1997), у якому автор дослідив життєвий шлях і діяльність відомих українських педологів [15].

Діяльність Державного психоаналітичного інституту побіжно розглядалась у працях, присвячених психоаналізу (Ф.А. Фрадкін (1991) [14], О. М Еткінд (1993) [17], В.І. Овчаренко (2000) [9], С.С. Степанов (2002) [13], А.Р. Батиршина (2003) [2] та ін.).

Дослідження, присвячені директору інституту І. Д. Єрмакову здійснили М. І. Давидова (1989, 2010) [4], П.Т. Петрюк, Л. І. Бондаренко та А.П. Петрюк [10], В.І. Рождественський та С.Ф. Сироткін [12].

Діяльність Державного психоаналітичного інституту практично не висвітлений, хоча, вважаємо, розкриття особливостей роботи інституту, дасть змогу сформувати більш чітку картину історії психології й психоаналізу в СРСР.

Відтак, завдання цієї статті полягає в аналізі діяльності Державного психоаналітичного інституту у контексті розвитку психології й психоаналізу у радянській Росії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державний психоаналітичний інститут був створений у 1923 р. на базі відділу психології Московського Державного психоневрологічного інституту й Дитячого будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність». Два роки його діяльності припали на період, який прийнято вважати «золотою ерою» психоаналізу в Росії. І хоча ця ера була короткою, все ж вона виявилась досить продуктивною й відзначена величезною активністю професора І. Д. Єрмакова.

Іван Дмитрович Єрмаков (1875-1942) (псевдонім Іверм – скорочено Іван Єрмаков) – російський і радянський психіатр, психолог, художник і літературознавець, один з лідерів психоаналізу в Радянській Росії. З 1902 р. працював штатним ординатором нервової клініки Московського університету. Через рік був переведений асистентом психіатричної клініки цього ж університету. Саме у цей час почав займатись науково-дослідною роботою. У 1904-1905 рр. був призваний до армії і працював старшим ординатором, асистентом, зав. відділенням психотерапії психіатричного госпіталю в м. Харбін. Після демобілізації працював в психіатричній клініці Московського університету (1907-1921). З 1906 р. – дійсний член Товариства невропатологів і психіатрів, з 1913 р. – член Паризького товариства невропатологів і психіатрів [6].

У вересні 1913 р. в університетській клініці виголосив доповідь про учення З. Фрейда і з тих пір активно виступав як пропагандист психоаналізу і фрейдизму. Захоплювався поезією і живописом, був дійсним членом Державної Академії художніх наук. З 1919 р. був членом Ради Психоневрологічного музею-лабораторії і бібліотеки Ф.Є. Рибакіна, незабаром перетвореного в Державний (Московський) психоневрологічний інститут. З 1920 р. – професор цього інституту, в якому за підтримки М.О. Бернштейна створив відділ психології і керував ним. При цьому відділі організував Дитячий будинок-лабораторію «Міжнародна солідарність», де проводилися психоаналітичні дослідження. У 1921 р. організував у Державному психоневрологічному інституті науковий гурток з вивчення «психології художньої творчості психоаналітичним методом» і був головою цього гуртка. У 1922 (спільно з М.В. Вульфом, О.Ю. Шмідтом й ін.) організував випуск серії книг «Психологічна і психоаналітична бібліотека», в якій у 1922-1925 рр. були видані основні роботи З. Фрейда і окремі праці його послідовників. Був редактором цієї серії і автором багатьох передмов. Опублікував в цій серії і свої книги: «Етюди з психології творчості О.С. Пушкіна» (1923) і «Нариси з аналізу творчості М. В. Гоголя» (1924). У 1923 р., крім Державного психоаналітичного інституту спільно з М. В. Вульфом, Ю. В. Каннабіхом та О.Ю. Шмідтом організував Російське психоаналітичне товариство, ставши його головою і керівником секції психології мистецтва і літератури. Після ліквідації Державного психоаналітичного інституту (1925) працював консультантом у Московських психіатричних клініках, займався приватною практикою (лікував неврози, зайкання і алкоголізм). З 1926 по 1930 рр. постійно відряджався до Криму, де вивчав мистецтво кримських татар. (Саме у ці роки й Україна, і прилегли тоді до неї території були чимось ніби внутрішньої еміграції чи заслання для багатьох психоаналітиків. Не став винятком й Іван Єрмаков.). У 1934-1941 рр. працював професором психоневрології в поліклініці з лікування розладів слуху і мови. У 1941 р. працював психотерапевтом і невропатологом у Центральній поліклініці Першого Московського медичного інституту. У серпні 1941 р. заарештований органами НКВС СРСР за політичним звинуваченням у приналежності до контрреволюційної організації і антирадянській агітації. Помер у в'язниці м. Саратова у липні 1942 р. Карна справа припинена ухвалою прокуратури РРФСР у 1959 р. Реабілітований у квітні 1995 р. Автор більше 30-ти праць з різних проблем психоаналізу, психіатрії і художньої творчості [7].

Вагомим внеском І.Д. Єрмакова у розвиток психоаналізу в радянській Росії було саме створення Державного психоаналітичного інституту, діяльність якого, як вже зазначалося, висвітлена дуже мало. Як директор інституту І.Д. Єрмаков у 1923-1925-х роках займався організацією дослідницької, терапевтичної й просвітницької роботи. Читав у інституті курс психоаналізу (для лікарів, педагогів і соціологів) – 2 год. на тиждень і курс психотерапії також 2 год. на тиждень; вів семінар з вивчення творчості, семінар (гурток) з гіпнології (для лікарів і студентів-медиків) і гурток з вивчення художньої творчості; брав активну участь в амбулаторному прийомі пацієнтів [1].

У «Положенні» про інститут були визначені його головні завдання: 1) організація науково-теоретичних досліджень в галузі психоаналізу дорослих і дітей; 2) наукове вивчення питань, зумовлених державними потребами; 3) підготовка науковців вишів в галузі психоаналізу [10].

В архіві Івана Єрмакова, який спеціальною серією «Архів проф. І.Д. Єрмакова» частково з 2009 р. видає видавництво «Ergo», віднайдені два варіанти плану роботи інституту, які схарактеризуємо докладніше. У першому варіанті психоаналітичний інститут позиціонувався як резиденція Психоневрологічного товариства, місце його зборів «як організаційних, так і пропагандистських» [1]. «Ідейне керівництво залишається за Товариством». В інституті передбачалося організувати 5 підрозділів: Дитячий будинок-лабораторію, амбулаторію, клініку, психологічну лабораторію й бібліотеку. І.Д. Єрмаков і М.Ф. Вульф разом збиралися читати курс загального психоаналізу; крім того, І.Д. Єрмаков планував особливий курс з додатку психоаналізу до педагогіки.

З одинадцяти семінарів, що планувалися Інститутом, десять повинні були мати художньо-педагогічну спрямованість. У керівництві ними були по декілька разів задіяні одні й ті ж особи, але зустрічаємо й нові імена: так, передбачалося, що семінар «Музика у дітей» буде вести Н.Я. Брюсова. Начальник Головного управління соціального виховання Наркомосу Г.П. Вейсберг – семінар з організації дитячого колективу. Виключенням, поставленим у списку на перше місце, є лише семінар М.Ф. Вульфа щодо психотерапевтичного

застосування психоаналізу. Крім семінарів, в Інституті проводилися засідання Педагогічної секції Товариства разом з Дитячою дослідною станцією С.Т. Шацького й засідання літературної секції за участю О.К. Воронського [1].

В іншому, більш короткому варіанті плану зустрічаємо дещо інші прізвища лекторів. Першою тут названа Сабіна Шпільрейн: консультації й психоаналіз дитячого віку, науковий аналіз (амбулаторія, консультація, курс лекцій). Далі йдуть М.В. Вульф, І.Д. Єрмаков, О.О. Лурія, за яким були закріплені науково-літературні функції («психологічна система психоаналізу – літературні огляди; психологічна лабораторія») і два менш відомі співробітники – лікарі з Казані Б.Д. Фрідман і Р.А. Авербух. В кінці – майже незнайоме сьогодні прізвище асистента Московської психіатричної клініки В.А. Белоусова, поруч із яким записано: «медичний психоаналіз» [1].

У рукописній чернетці докладного звіту І.Д. Єрмакова під назвою «Психоаналітичний інститут-лабораторія «Міжнародна солідарність» з викладом історії його створення, джерел фінансування, «особливостей педагогічного підходу» і планів наукової роботи», текст якого не датований, знаходимо також цікавий фактологічний матеріал щодо діяльності інституту. Так, Державний психоаналітичний інститут знаходився в особняку на Малій Нікітській на другому поверсі, де перебував і Дитячий будинок-лабораторія із серпня 1921 року. Організаційно його місце в заплутаній структурі Наркомосу із самого початку було проблемою. Згідно зі звітом І.Д. Єрмакова, спочатку він був відкритий при Академічному центрі, якому, поряд із Головнаукою, були підпорядковані наукові інститути, потім був переданий Головному управлінню соціального виховання (Головсоцвих), якому підпорядковувались дитячі будинки, «і нарешті, на особливому засіданні Наркомос ухвалив зберегти Інститут при Академічному центрі, де він знаходиться в цей час» [1]. Таким чином, він фактично розглядався як науково-дослідний інститут. У формальному плані, а скоріше за все й по суті справи, Державний психоаналітичний інститут і Дитячий будинок-лабораторія були однією й тією ж організацією, яку І.Д. Єрмаков інколи називав навіть Психоаналітичним інститутом-лабораторією.

Але від Академічного центру Інститут грошей не одержував. Його фінансували, як свідчать звіти І.Д. Єрмакова, «частково» як «шефи», три радянські організації: Головсоцвих, Наркомат продовольства й Держвидав, причому останній відраховував Інституту деякий відсоток прибутків від видання «Психологічної й психоаналітичної бібліотеки». Інститут переживав постійні фінансові й продовольчі труднощі. У березні 1922 року його відвідав представник Союзу Німецьких працівників розуму й рук «Уніон» товариш Вітт. «Зацікавившись ідейно роботою інституту» і провівши переговори із представниками Комінтерну, Державної ученої ради й Союзу російських гірників, він «взяв як уповноважений союзу «Уніон» шефство над дитячим будинком» [17]. Після цього психоаналітична установа й одержала назву «Міжнародна солідарність».

Персонал інституту складався зі штатного директора, 8 керівників з педагогічним стажем і «працівників, які не змогли увійти в штат внаслідок попередніх скорочень». До останніх відносився, зокрема, М. В. Вульф.

В «ідейній» частині звіту І. Д. Єрмаков акцентував увагу на «успіхах нового напрямку психології, що порвав усякий зв'язок з попередніми ідеалістичними течіями», і поставив наукове завдання «методичних спостережень у спеціальній установі для дітей», які не велися «ніде, ні на Заході, ні в нас» [11].

Метою Інституту визначалось вироблення науково обґрунтованої психоаналітичної педагогіки. Основою мали стати матеріали спостережень за 12 дітьми у віці від двох до чотирьох років, які перебували у дитячому будинку-лабораторії, зокрема, спостереження за дитячими іграми, за дитячою мовою й за проявами сексуального життя дітей.

Практичний зміст цієї наукової діяльності полягав у розробці методів профілактики хворобливих проявів розвитку психіки. При цьому психоаналіз характеризувався як «могутній метод звільнення ущербної людини від її соціальної обмеженості». Відразу ставилось завдання «виховання соціально-цінної особистості в колективі» [6].

Описуючи контингент своїх вихованців, І. Д. Єрмаков зробив зауваження, яке зовсім по іншому, не так, як було прийнято в радянській офіційній науці, характеризувало вихованців очолюваної ним установи: «Діти: більшість з них діти партійних працівників, що віддають увесь свій час відповідальній партійній роботі й не можуть виховувати дітей» [1]. Очевидно, психоаналітичний дитячий будинок-лабораторія являв собою елітарний заклад, куди партійні функціонери, «не здатні» або не бажаючі виховувати своїх дітей, здавали їх у «гарні руки». Звичайно, при будь-яких обставинах, за допомогою навіть і Німецького союзу працівників розуму й рук, вони забезпечували цей заклад усім необхідним. Психоаналіз, наукові спостереження, керівництво з боку Академічного центру та ін. були частково гарним прикриттям для привілеїв, частково модною справою, проти якої до пори до часу не було підстав заперечувати, вважає О.М. Еткінд [17].

Проте принципи педагогічного підходу у викладі І.Д. Єрмакова звучать досить переконливо. Зокрема, в теоретичному плані професор дійсно вибудовував психоаналітичну роботу. Найбільш важливим для подальшого розвитку й найменш вивченим, зазначав він, є вік до 4-х років. Величезне значення мають ерогенні зони й інстинктивні потяги. Те, що є негативним, непристойним для дорослого, не є таким для дитини. Кожний прояв дитини цінний, тому що дає змогу глибше й краще познайомитися з її внутрішнім світом. Але для того, щоб дитина могла вільно виявити себе, повинна бути створена атмосфера повної довіри й поваги як з боку дорослого до дитини, так і навпаки. І останній принцип, який збігається з головним пафосом теоретичних робіт І.Д. Єрмакова: «Ріст дитини відбувається шляхом обмеження значення для неї «принципу задоволення» над «принципом реальності». Однак таке обмеження повинне проводитися самою дитиною й вести її не до почуття

слабості, а до почуття оволодіння, свідомого досягнення» [17]. І.Д. Єрмаков переконував персонал Інституту-лабораторії: вивчати дитину можна лише тоді, коли з нею встановлений контакт, рапорт.

На закритому засіданні Російського психоаналітичного товариства сьомого лютого 1924 р. проф. І.Д. Єрмаков виступив з доповіддю «Про роботу дитбудинку-лабораторії Державного психоаналітичного інституту», в якій роз'яснив ряд організаційних питань, пов'язаних з дитячим будинком. І у звіті Товариства за 1924 р. також знаходимо інформацію, що свідчить про активну роль І. Д. Єрмакова в організації діяльності Інституту [16].

До сьогодні зберігся «План робіт» інституту на останній сезон його функціонування, з вересня 1924 по липень 1925 року. Щодня в Інституті читалися лекційні курси, 2 рази на місяць проходили засідання Російського психоаналітичного товариства й ще 2 рази на місяць – засідання його Педагогічної секції. І.Д. Єрмаков поєднував свої клінічні заняття з лекціями по психоаналізу літературної творчості й ще з дослідженнями гіпнозу, яким він у цей час багато займався. Крім того, разом з В.Ф. Шмідт він збирався відвідуватися за роботу закритого вже до цього часу Дитячого будинку. Р. А. Авербух продовжувала свої початі ще в Казані досліди із психоаналізом творчості Василя Розанова; Б.Д. Фрідман – роботу із психоаналізу ідеалізму (на прикладі тургенєвського Рудіна). Новою особою був тільки політичний емігрант з Німеччини Вільгельм Рор, який читав на німецькій мові лекції з «Психоаналізу колективного мислення» [1].

У січні 1925 року Президія Наркомосу під головуванням А. В. Луначарського ухвалила рішення: «Проти вивозу Інституту з вивчення природи посушливих пустельних областей у Ленінград і Психоаналітичного інституту за межі Москви – не заперечувати» [17].

24 лютого 1925 р. член Державної ученої ради – керівник підсекції з педагогічної освіти А. П. Пінкевич наклав резолюцію: Дитячий будинок остаточно відокремити від Психоаналітичного інституту й перевести в Головоцвих; сам же інститут може бути залишений у Москві «тільки у випадку його приєднання куди-небудь (наприклад, до Психологічного інституту)» [архів]. Пізніше виникла ідея перевести Інститут у Ленінград. На думку О.М. Еткінда, рикошетом відгукнулася ідея «здійснити синтез фрейдизму й марксизму за допомогою вчення про умовні рефлексії» (адже у той час І. Павлов був у Ленінграді) [17].

І.Д. Єрмаков писав доповідні записки, що Психоаналітичний інститут схожий із Психологічним тільки за назвою; що Психоаналітичний інститут єдиний у своєму роді не тільки в СРСР, але й у Європі, і тому повинен обов'язково бути в столиці; і що всі співробітники його живуть у Москві й тому переселення його в Ленінград буде рівносильний його закриттю. Однак всі заперечення були даремні.

І логічно, що 14 серпня 1925 року Наркомос під головуванням Наркома охорони здоров'я М.А. Семашка після доповіді А.П. Пінкевича ухвалив наступну резолюцію: «Психоаналітичний інститут і лабораторію «Міжнародна солідарність» – ліквідувати» [17].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, унікальність ситуації, у якій І.Д. Єрмаков створював Державний психоаналітичний інститут, полягала в тому, що психоаналіз у російських умовах розвивався в триєдинстві: через діяльність Російського психоаналітичного товариства, через діяльність Державного психоаналітичного інституту й діяльність Дитячого будинку «Міжнародна солідарність», які перебували під безпосереднім керівництвом І. Д. Єрмакова. Це єдність професійної громадської організації, навчального закладу, підтримуваного державою, і дослідницької лабораторії: ряд співробітників Товариства вели навчальні семінари в межах Державного психоаналітичного інституту; В. Ф. Шмідт здійснювала педагогічне керівництво дитячим будинком; безпосередньо з дітьми працювали вихователі, які пройшли психоаналітичну підготовку у межах Товариства та Державного психоаналітичного інституту.

Таким чином, Державний психоаналітичний інститут був особливим феноменом у розвитку психології і психоаналізу в радянській Росії. Вважаємо, що вивчення діяльності психологів – працівників Державного психоаналітичного інституту дасть змогу здійснити ще багато відкриттів стосовно його ролі у психологічному і психоаналітичному контексті епохи. Перспективи такого дослідження вбачаємо у вивченні архівних документів задля створення цілісного образу тогочасної системи освіти і психологічної науки.

Список використаних джерел

1. Архив Ивана Дмитриевича Ермакова / Режим доступа: <http://www.ivanermakov.ru/arc/full.pdf>
2. Батыршина А.Р. Из истории психоанализа в России (20-30-е годы XX века) / А.Р. Батыршина // Успехи современного естествознания. – 2003. – № 12 – С. 116-117.
3. Верменич Я.В. Мікроісторія як проблемне поле соціогуманітарних досліджень / Я.В. Верменич // Український історичний журнал. – 2010. – № 4. – С. 156-169.
4. Давыдова М.И. Дмитрий Иванович Ермаков (1846-1916) – фотограф, ориенталист, этнограф / М.И. Давыдова // Ермаков-альманах: исследования, комментарии, публикации / Ассоциация развития психоаналитических исследований; под ред. С.Ф. Сироткина. – Ижевск: ERGO, 2010. – С. 181-188. – (Научные труды Института И.Д. Ермакова; вып. 1).
5. Давыдова М.И. Иван Дмитриевич Ермаков / М.И. Давыдова // Психологический журнал. – 1989. – № 10. – С. 156-159.
6. Ермаков И. Д. Опыт органического познания ребенка / И.Д. Ермаков; [Ассоц. развития психоаналит. исслед., Ин-т И.Д. Ермакова]. – Ижевск: Ergo, 2009. – 281 с.

7. Ермаков Иван Дмитриевич / Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2_%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87
8. Нариси історії українського шкільництва. 1905–1933: навч. посіб. / О.В. Сухомлинська [та ін.] ; за ред. О.В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
9. Овчаренко В.И. Российские психоаналитики / В.И. Овчаренко. – М. : Академический Проект, 2000. – 432 с.
10. Петрюк П.Т. Вклад профессора Ивана Дмитриевича Ермакова в развитие психиатрии и психоанализа (к 130-летию со дня рождения) / П.Т. Петрюк, Л.И. Бондаренко, А.П. Петрюк. // Вісник психіатрії та психофармакотерапії. – 2005. – № 2. – С. 143-147.
11. Психологическая и психоаналитическая библиотека под ред. проф. И.Д. Ермакова, 1922-1925 г. : библиографический указатель / [Ассоц. развития психоаналит. исслед., Ин-т И.Д. Ермакова]. – Ижевск : Ergo, 2010. – 87 с.
12. Рождественский В.И. Иван Дмитриевич Ермаков: контуры биографии и творчества. [Электронный ресурс] / В.И. Рождественский, С.Ф. Сироткин. // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. – 2011. – № 2. / Режим доступу: URL: <http://medpsy.ru>
13. Степанов С.С. Век психологии: имена и судьбы / С.С. Степанов. – М. : Эксмо, 2002. – 592 с.
14. Фрадкин Ф.А. Педология: мифы и действительность / Ф.А. Фрадкин. – М. : Знание, 1991. – 80 с.
15. Хиллиг Г. Прометей Макаренко и «главбоги» педолимпа: Соколянский, Залужный, Попов: Opuscula Makarenkiana / Гетц Хиллиг. – Марбург, 1997. – 154 с.
16. Хроники Русского психоаналитического общества (РПСАО), 1923–1930 / Режим доступу: <http://psyhistorik.livejournal.com/35949.html>
17. Эрос невозможного. История психоанализа в России / А.М. Эткинд. – СПб. : Медуза, 1993 – 464 с.

References

1. Arhiv Ivana Dmitrievicha Ermakova / Rezhim dostupu: <http://www.ivanermakov.ru/arc/full.pdf>
2. Batyrshina A.R. Iz istorii psihoanaliza v Rossii (20-30-e gody HH veka) / A.R. Batyrshina // Uspehi sovremennogo estestvoznaniya. – 2003. – № 12 – S. 116-117.
3. Vermenich Ja.V. Mikroistorija jak problemne pole sociogumanitarnih doslidzhen' / Ja.V. Vermenich // Ukraïns'kij istorichnij zhurnal. – 2010. – № 4. – С. 156-169.
4. Davydova M.I. Dmitrij Ivanovich Ermakov (1846-1916) – fotograf, orientalist, jetnograf / M.I. Davydova // Ermakov-al'manah: issledovanija, kommentarii, publikacii / Asociacija razvitija psihoanaliticheskikh issledovanij; pod red. S.F. Sirotkina. – Izhevsk: ERGO, 2010. – S. 181-188. – (Nauchnye trudy Instituta I.D. Ermakova; vyp. 1).
5. Davydova M.I. Ivan Dmitrievich Ermakov / M.I. Davydova // Psihologicheskij zhurnal. – 1989. – № 10. – S. 156-159.
6. Ermakov I. D. Opyt organicheskogo poznaniya rebenka / I.D. Ermakov; [Assoc. razvitija psihoanalit. issled., In-t I.D. Ermakova]. – Izhevsk: Ergo, 2009. – 281 s.
7. Ermakov Ivan Dmitrievich / Rezhim dostupu: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2_%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87
8. Narisy istorii' ukrai'ns'kogo shkil'nyctva. 1905–1933: navch. posib. / O.V. Suhomlyns'ka [ta in.] ; za red. O.V. Suhomlyns'koi'. – K. : Zapovit, 1996. – 304 s.
9. Ovcharenko V.I. Rossijskie psihoanalitiki / V.I. Ovcharenko. – M. : Akademicheskij Proekt, 2000. – 432 s.
10. Petrjuk P.T. Vklad professora Ivana Dmitrievicha Ermakova v razvitie psihiatrii i psihoanaliza (k 130-letiju so dnja rozhdenija) / P.T. Petrjuk, L.I. Bondarenko, A.P. Petrjuk. // Visnik psihiatrii ta psihofarmakoterapii. – 2005. – № 2. – S. 143-147.
11. Psihologicheskaja i psihoanaliticheskaja biblioteka pod red. prof. I.D. Ermakova, 1922-1925 g. : bibliograficheskij ukazatel' / [Assoc. razvitija psihoanalit. issled., In-t I.D. Ermakova]. – Izhevsk : Ergo, 2010. – 87 s.
12. Rozhdestvenskij V.I. Ivan Dmitrievich Ermakov: kontury biografii i tvorcestva. [Jelektronnyj resurs] / V.I. Rozhdestvenskij, S.F. Sirotkin. // Medicinskaja psihologija v Rossii: jelektron. nauch. zhurn. – 2011. – № 2. / Rezhim dostupu: URL: <http://medpsy.ru>
13. Stepanov S.S. Vek psihologii: imena i sud'by / S.S. Stepanov. – M. : Jeksmo, 2002. – 592 s.
14. Fradkin F.A. Pedologija: mify i dejstvitel'nost' / F.A. Fradkin. – M. : Znanie, 1991. – 80 s.
15. Hillig G. Prometej Makarenko i «glavbogi» pedolimpa: Sokoljanskij, Zaluzhnyj, Popov: Opuscula Makarenkiana / Getc Hillig. – Marburg, 1997. – 154 s.
16. Hroniki Russkogo psihoanaliticheskogo obshhestva (RPSAO), 1923–1930 / Rezhim dostupu: <http://psyhistorik.livejournal.com/35949.html>
17. Jeros nevozmozhnogo. Istorija psihoanaliza v Rossii / A.M. Jetkind. – SPb. : Meduza, 1993 – 464 s.

Резюме. В предлагаемой статье проанализирована деятельность Государственного психоаналитического института (1923-1925). Охарактеризована такая особенность развития психологии и психоанализа в советской

Росії, як триединство (організація – Російське психоаналітичне об'єднання, навчальне закладення – Державний психоаналітичний інститут, підтримуваний державою, і дослідницька лабораторія – дитячий дім – лабораторія «Міжнародна солідарність»). Проаналізована особливість структури Державного психоаналітичного інституту, два варіанти плану його роботи, основні напрями роботи: організаційний, практичний, ідейний, педагогічний, науковий. Охарактеризовано дослідницьку, терапевтичну і просвітницьку діяльність колективу інституту.

Ключові слова: Державний психоаналітичний інститут, Російське психоаналітичне об'єднання, Дитячий дім-лабораторія «Міжнародна солідарність», педологія, психоаналіз.

Summary. The author analyzes the activities of the State Psychoanalytic Institute (1923-1925). In article he characterized by such a feature of the development of psychology and psychoanalysis in Soviet Russia, as trident (organization Russian psychoanalytical society, an educational institution – the State Psychoanalytic Institute, supported by the government, and research lab – children's home-laboratory «international solidarity»). The features of the structure of the State Psychoanalytic Institute, two versions of the plan of his work, the main areas of work: organizational, practical, ideological, pedagogical, scientific. The characteristic of research, therapeutic and educational activities of the Institute.

Key words: State Psychoanalytic Institute, Russian psychoanalytic society, Children's home and laboratory «International solidarity», pedology, psychoanalysis.

УДК 159. 923. 2

Д.В. ПОНТКОВСЬКА

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЯК УМОВА СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розкрито результати теоретичного вивчення питання психологічних умов розвитку національної ідентичності студентської молоді в ціннісному вимірі. Проаналізовано сучасні наукові роботи зарубіжних і вітчизняних психологів, педагогів і філософів, які присвячено дослідженню різних аспектів проблеми розвитку національної ідентичності студентської молоді. Висвітлено психологічну сутність і структуру феноменів «національна ідентичність», «особистісні цінності», «національні цінності». Доведено, що важливою психологічною умовою становлення національної ідентичності особистості студентського віку є розвиток її національних цінностей.

Ключові слова: національні цінності, національна ідентичність, розвиток, особистість, студентська молодь.

Постановка проблеми. В умовах інтегрування держави до європейського соціокультурного простору особливої актуальності набуває проблема розвитку національної ідентичності молодих українців. У державній Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді зафіксовано, що розвиток високого рівня національної ідентичності студентської молоді є одним із провідних завдань навчально-виховного процесу вищої школи. В зв'язку з цим, проблема психологічних умов розвитку національної ідентичності у студентів є нагальною для вітчизняної психологічної науки і педагогічної практики.

Мета статті полягає в доведенні положення про те, що в студентському віці важливою психологічною умовою становлення національної ідентичності особистості є розвиток її національних цінностей.

Результати теоретичного дослідження. Здійснений теоретичний аналіз останніх робіт вітчизняних науковців, проведених у галузі педагогічної та вікової психології дозволив установити, що предметом дослідження були такі аспекти проблеми національної ідентичності студентської молоді, як: психологічні чинники генезису національної самосвідомості (А.М. Березін); психологічні особливості розвитку національної самосвідомості в студентів засобами української літератури (В.Ф. Соколова); психологічні засади розвитку національної самосвідомості особистості в юнацькому віці (Л.М. Співак); специфіка становлення «Я-образу» особистості періоду дорослішання у процесі національної ідентифікації (О.В. Шевченко). Розглянемо основні положення та результати згаданих досліджень більш ґрунтовніше.

Так, А.М. Березін в результаті проведеного теоретико-практичного дослідження виявив основні психологічні чинники генезису національної самосвідомості. На погляд науковця, до цих чинників належать: психофізіологічна реальність; життєве психічне настановлення, що реалізується як інтегральний прояв ментальності, етнопсихогенезу, міфологічно-фольклорної системи, історичної пам'яті й типу традиційності – форми, способу етнокультурного буття. Останній він вважає підсвідомим, архетипічним чинником. Важливою видається думка психолога про те, що високий рівень розвитку національної самосвідомості, утвердження самоцінності історичної пам'яті й прагнення особистості до ідентифікації з певною нацією є значущими умовами її повноцінної самореалізації в національних взаємодіях.

У контексті досліджуваного в цій публікації питання заслуговують на увагу й результати емпіричного вивчення психологом специфіки усвідомлення старшокласниками та студентами етнопсихологічних цінностей у межах загальних життєвих орієнтацій. Емпірично встановлено, що питома вага етнопсихологічних цінностей у системі загальножиттєвих цінностей учнів 11-х класів сільських шкіл на 44 % більша, порівняно з їх